

PRIKAZI I KRITIKE

Reviews and Critics

Stevan K. Pavlović, *Istorija Balkana*,
Beograd (Clio) 2001.

Probuđeno interesovanje svetske nauke, još u većoj meri publicistike, za prošlost Balkana, potaknuto periodima kriza i ratova koji su u protekloj deceniji potresali onaj njegov deo koji je obuhvatala nekadašnja Jugoslavija, donelo je mnoge, obimom različite, naučne i popularne, stručno utemeljene ili otvoreno ili suptilno pristrasne, nastajale na obimnim i dugim istraživanjima ili trenutnim zahtevima javnosti, knjige i studije koje su se bavile nekim od segmenata prošlosti ovog poluostrva. Ovo savremeno zanimanje sledilo je nekoliko decenija potisnuto interesovanje i stručne i šire javnosti za prošlost ovog područja, iako je u čitavom nizu naučnih centara i zatvorenom krugu znalaca proučavana prošlost ove, uočeno od Trajana Stojanovića, prve i poslednje Evrope. Predhodna intenzivna interesovanja za Balkan, nastala pre jednog veka, takođe u vremenima kriza i ratova kojima su mahom koreni bili u drugim delovima Evrope a poprišta na Balkanu, doneli su ovom poluostrvu osim geografskog i politički sadržaj imena. Ova političnost naziva Poluostrva sa mnoštvom predstava negativnog sadržaja, iako je tokom 20. veka bila delimično potisnuta, ponovo se javila predhodnih godina zanemarujući ranije osvojena znanja o Balkanu kao

prostoru koji je imao svoju posebnu ali i zajedničku evropsku istoriju, složenu zbog mnogih naroda koji su tu živeli ali ni složeniju ni goru nego što su povesti sličnih mešovitih područja, posebno ne samo „krvavu” kako se moglo zaključiti iz nekih u poslednje vreme objavljenih radova.

Knjiga Stevana Pavlovića, predhodno objavljena na engleskom sa naslovom koji bliže određuje vremenski okvir kome je posvećena (Stevan K. Pavlowitch, *A History of the Balkans 1804-1945*, London-New York 1999) je jedna od studija koja može posredno (jer ona nije nastala kao odgovor na postojeće publikacije ni prisutne stereotype) da odgonetne i aktuelno ali izvan struke postavljeno pitanje o tome da li je istorija ovog dela Evrope bila toliko „negativna” ili toliko različita od istorija nekih drugih njenih delova. Sa druge strane, sama knjiga nije plod aktuelne potrebe javnosti za sintetizovanim pogledima na ovaj prostor. Ona je nastajala nekih četiri decenije, onoliko koliko se njen autor bavio Balkanom, predavajući njegovu prošlost najpre studentima u Sautemptonu, ali i gostujući i na drugim uglednim naučnim centrima (Parizu, Firenci, Sidneju...). Predhodno objavljena dela ovog istoričara, od njegove rane

studije o englesko-ruskom rivalstvu u Srbiji u doba Krimskog rata do nekoliko monografija o Jugoslaviji (*Yugoslavia, 1971; Unconventional Perceptions of Yugoslavia 1940-1945, 1985; The Improbable Survivor. Yugoslavia and its Problems 1918-1988, 1988*), o njenim istorijskim ličnostima, poput Božidara Karađorđevića (*Bijou d'Art - histoires de la vie, de l'oeuvre et du milieu de Bojidar Karageorgevitch, artiste parisien et prince balkanique, 1978*) ili Josipa Broza (*Yugoslavia's Great Dictator - Tito, a Reassessment, 1992*) i drugim radovima koji su balkanski prostor i njegove narode studirali uglavnom u dobu nastajanja i razvoja nacija i nacionalnih država, sa stručnog stanovišta su bila neophodna osnova za nastajanje jedne ovakve knjige. Već time se povod za pisanje ove sinteze može uočiti kao istinski naučni i rezultat je autorovih unutrašnjih potreba da sažme znanja o jednom geografskom i istorijskom prostoru kojim se bavio skoro ceo radni vek, i to samo u doba kome se i sam stručno posvetio.

Izdvojena po tome, ona je osobita i ličnošću samog autora. Srbin po poreklu, on nikada nije pripadao srpskoj istoriografiji (i u njoj je do nedavno bio skoro nepoznat), već britanskoj, što je istovremeno i olakšavalo njegovu poziciju - prostor je poznao i razumeo a stvarao je u kulturi i za kulturu koja je racionalizmu davala prednost. Ova pripadnost se ogleda i u zahvatu koji prelazi političke i nacionalne, pa i tematske okvire, što najčešće ne čine istoričari ovog podneblja.

Pavlović u svojoj *Istoriji Balkana* je obuhvatio teritoriju oivičenu Alpima i Dnjestrom, zatim Crnim, Egejskim i

Jadranskim morem, što je jedno od širih geografskih određenja Balkanskog poluostrva. Njome su obuhvaćene posebne istorije balkanskih država modernog doba - Albanije, Bugarske, Grčke, Rumunije, Srbije (Jugoslavije) - dakle i onih njegovih delova, koji, kako sam kaže, ne bi hteli da pripadaju Balkanu.

Vremenski okvir je moderno i savremeno doba. Počinje se od prvog u nizu ustanaka na Balkanu iz kojih su nastajale moderne nacionalne države, a to je Prvi srpski ustanak 1804. godine, koji je zbog svog slabog odjeka u tadašnjoj Evropi često zanemarivan na uštrb Grčkog ustanka iz 1821. godine. Sledi period „buđenja nacija”, proces istovetan evropskom u svojim počecima, ali duži u svom trajanju (savremene istorije ga još prate!), koji je autor usmerio ka dvema prvim balkanskim državama, da bi iz toga sledio pregled njihovih položaja u okvirima ili u suočavanju sa dvema carevinama (*Balkanske države pod oslabljenim uticajem sila 1856-1878. i Imperijalni Balkan za vreme kriza i reformi 1856-1878*). Berlin-skim kongresom je označen najznačajniji momenat u političkoj povesti 19. veka jer su njime stekle nezavisnost sve do tog momenta nastale države. Period do Prvog svetskog rata, njegovog toka i godina koje su mu sledile može se podvesti pod jedan od autorovih podnaslova *Smutnje, podele, okupacija*, iako su istorijski tačniji nazivi onih poglavlja u kojima se u okviru Balkana uočavaju ondašnje evropske podele dvadesetih godina svedene na gubitnike i pobednike (*Dvadesete godine - Deo I: Gubitnici, Dvadesete godine - Deo II: Pobednici*). Istorijski pregled se okončava krajem Drugog svetskog rata, vre-

menom u kome su balkanske države nastavile svoje postojanje podeljene između dva suprotstavljena svetska hegemoni i živle neke svoje posebne i paralelne istorije, koje nisu polazile od njihovih balkanskih posebnosti već se zasnivale na različitim ideološkim osnovama. Ovim hronološkim granicama je označen i jedan istorijski krug, započet početkom oslobađanja balkanskih naroda od dominacije dva velika nadnacionalna carstva - osmanskog i habsburškog - a završen njihovim uključivanjem u, takođe dva, ali ovoga puta ideološka „carstva” - kapitalizma i socijalizma. U središtu ovog istorijskog ciklusa je nastanak i razvoj balkanskih nacionalnih država kao zajedničke i najznačajnije osobitosti toga doba.

Ova studija je „klasična” istorijska sinteza u smislu da ona najpre prati onaj deo prošlosti koji se ispoljavao na polju politike, a manje bavi pojavama koje bi se svrstale u istoriju civilizacije (u širem smislu), ili u istoriju balkanskih kultura, mentaliteta ili privrede. Reč je o autorovom svesnom izboru jer je nakon nekoliko uspešnih sinteza o balkanskoj civilizaciji Trajana Stojanovića, privredi J. Lampea i M. Džeksona, stereotipima i zapadnim predstavama o Balkanu M. Todorove i V. Golsvorti, upravo nedostajala ova vrsta istorijskog štiva. Predhodno napisane istorije Balkana (kao i jedna od novijih M. Glenija) su takođe imale svoje rezultate ali nisu sasvim zadovoljile potrebu uočavanja glavnih tokova u ovim, po nekim pojavama sličnih, ali takođe u mnogo čemu različitih istorija. Zbog toga se autor opredelio da ove posebne istorije balkanskih naroda i država objedini u okviru tačno određenih vremenskih odseka

u okviru kojih su se odvijali neki od istorijskih fenomena zajedničkih za čitavo područje; njegova istorija počinje od nacionalnog buđenja, borbe za oslobođenje i stvaranje nacionalnih država, preko težnji ka samostalnosti koju su ograničavale susedne ili udaljene evropske sile, do njihovih specifičnih puteva kroz ratove i krize koje su ih pojedinačno ili zajednički obuhvatale. Upravo se na primeru ratova, u kojima su balkanske država najčešće bile na suprotnim stranama, pokazuju sve teškoće pisanja zajedničke istorije politički podeljenog geografskog prostora - jedni su bili pobednici a drugi gubitnici, granice su menjane i lako se prelazio put od saradnje ka sukobu. Ali, to nisu samo specifičnosti balkanske istorije već svetska pojava.

Pomenuti pristup pokazuje da je autor pokušao da celovito posmatra ovu zamršenu istoriju teritorije male po obimu ali bogate državama, narodima i događajima i njihovim međusobnim složenim odnosima, kao i političkim i kulturnim, stvarnim ili ideološkim, prisustvom vanbalkanskih država. On se trudio da političku istoriju Balkana pokaže ne kroz paralelne istorije njegovih država i naroda već kao istovremenu istoriju. Težnja da se uoče isti procesi sa različitim akterima i na različitim mestima nije se mogao dosledno primeniti, već su unete i pojedine „posebne istorije”, npr. kraljevine tridesetih godina 20. veka, dok je traganje za suštinama koje su zajedničke celom poluostrvu najdoslednije sproveden obradama događaja koji su bili i od izvanbalkanskog značaja, poput Prvog ili Drugog svetskog rata.

Zasnovana na obimnim istraživanjima i erudiciji, ova monografija sadrži samo najnužniji naučni aparat i noviju literaturu (nažalost samo na engleskom jeziku), što olakšava njeno korišćenje. Preglednog sadržaja, jasnog stila i sa dovoljnim brojem pouzdanih podataka, ona

je koristan priručnik studentima, stručnjacima, a i širem krugu čitalaca i dobar je izbor za predstavljanje ovog vrsnog istoričara domaćoj javnosti.

Ljubinka TRGOVČEVIĆ

R. Klog, *Istorija Grčke novog doba*, Clio, Beograd 2000, str. 282

Pisati danas o ovdašnjem nepoznavanju kulture i istorije najbližih balkanskih naroda znači trošiti reči i vreme na „opšta mesta”. Svaki rad stručnjaka, spremnih na suočavanje sa širom publikom, na tom polju, graniči se sa prosvetiteljskim poduhvatom. Negde između kulturne misije „u narodu”, i potrebe da se akademskim krugovima obezbede dobri priručnici za nastavu i „prva pomoć” u istraživanjima, beogradska izdavačka kuća *Klio* otvorila je za sebe jedno široko i skoro nedirnutu područje rada. Pored ostalog, *Klio* sistematski objavljuje monografije posvećene istoriji balkanskih i ne-balkanskih, slovenskih i neslovenskih naroda iz našeg najbližeg okruženja. U okviru biblioteke *Polis*, pod uredničkom brigom Smilje Marjanović-Dušanić, do sada su se pojavile knjige *Istorija Grčke novog doba* (Ričard Klog, 2000), *Albanci* (Peter Bartl, 2001) i *Istorija Balkana* (Stevan Pavlović, 2001); u pripremi je jedna istorija Osmanskog carstva, kao i istorije Bugara, Rumuna i Mađara.

Istorija Grčke novog doba prvi je celovit pregled istorije moderne Grčke na srpskom jeziku. Namijenjena je širem kru-

gu čitalaca, ali i stručnjacima kojima ova tema ne spada u područje užih istraživanja. To pokazuje već i pravi naslov knjige (*A Concise History of Greece*), njen nevelik obim i brojne i živopisne ilustracije, praćene opširnim komentarima. *Istorija Grčke novog doba*, međutim, potiče iz pera akademskog istoričara, Ričarda Kloga, trenutno jednog od vodećih zapadnih autoriteta za modernu grčku istoriju.

Priču o Grčkoj pisac započinje pro-pašću Vizantije i ulaskom pobedonosnih Osmanlija u Carigrad 1453, a okončava je sukobom Grčke i Turske oko malog egejskog ostrva Imije 1996. godine. Uvodni deo je sažet i sveden na osnovne podatke; sa izbijanjem grčke revolucije 1821. izlaganje postaje detaljnije, da bi, sa ulaskom u 20. vek, postalo i opširnije i produbljenije. Zahtev za sažetošću ipak je nametnuo autoru obavezu da strogo razdvoji bitno od nebitnog; izbor podataka, koji je morao da načini, jače naglašava njegova shvatanja i poglede na modernu grčku istoriju.

U središtu pažnje je politička istorija, sa povremenim zapažanjima o društvenim i kulturnim prilikama i promenama.